

Marta Gogłuska-Jerzyna

Uniwersytet Warszawski

Narodziny i rozwój polskiej teorii wychowania estetycznego

Summary

BEGINNINGS AND DEVELOPMENT OF THE POLISH CONCEPTION OF AESTHETIC EDUCATION

The Polish conception of aesthetic education began in the 1960s. The grounds of this theory were formulated by Bogdan Suchodolski, who recognised it as an integral part of general education. According to this theory, aesthetic education encompasses two areas: education for art, i.e. education for aesthetic sensibility and aesthetic culture, and education through art, i.e. development of full personality, also in the intellectual, moral, social, educational, imaginative and creative areas. Essential for the Polish theory of aesthetic education are the proposals and conclusions presented by Irena Wojnar, particularly her recognition of education through art as a creating an “open mind” attitude. A distinctive feature of Irena Wojnar’s pedagogical reflection on art is its interdisciplinary nature, which takes into account not only the educational one, but also the aesthetic, psychological and social perspective on the educational values and functions of art. The conceptions of visual art and musical education developed within the “general” theory of aesthetic education have been used in designing the music and visual arts curricula.

The contemporary Polish theory of aesthetic education joined the stream of new educational thinking, in the perspective of cultural pluralism and new ethical and social obligations to individuals and to the world. The so perceived aesthetic education, recognised by UNESCO as an important part of education for culture, including the so-called human culture, deserves both the attention and interest of theorists as well as innovative practical solutions.

Key words: aesthetic education, education for art, education through art, visual arts education, music education.

red. Paulina Marchlik

Sztuka jako podstawowa dziedzina ludzkiej twórczości zawsze budziła szerokie zainteresowanie badaczy i miłośników. Rozwojowi twórczości artystycznej towarzyszyły pytania o jej tak zwany odbiór, czyli o przeżycia widzów, słuchaczy czy czytelników. Wcześniej pojawiło się sformułowanie, że sztuka służy „upiększaniu ludzkich dusz”. Symboliczna rola przypada dziełu Fryderyka Schillera pt. *Listy o estetycznym wychowaniu człowieka*, które, napisane w końcu wieku XVIII, przyczyniło się do pobudzenia zainteresowania rolą sztuki w życiu jednostek i społeczeństwa. Dopiero jednak w wieku XX pojawiły się pedagogiczne propozycje na temat wychowania estetycznego, wszakże początkowo pojmowanego w sposób powierzchowny. Pogłębione zainteresowanie rolą sztuki w kształtowaniu człowieka, w kontekście nauk pedagogicznych, przypada dopiero na drugą połowę ubiegłego stulecia i w tej dziedzinie polskie propozycje zasługują na uwagę.

Polska koncepcja wychowania estetycznego/wychowania przez sztukę ukonstytuowała się w latach 60. XX w. w ramach Wydziału Pedagogicznego UW. W różnych opracowaniach i omówieniach znaleźć można określenia takie jak „polska teoria wychowania estetycznego” czy „warszawska szkoła wychowania estetycznego”. Polska teoria wychowania estetycznego w jej nowatorskim kształcie powstała i rozwijała się na podstawie prac studyjnych realizowanych przez coraz liczniejszy zespół, w którego skład wchodził zarówno pracownicy Katedry Pedagogiki Ogólnej UW, jak i doktoranci.

W roku 1956 po wydarzeniach określanych mianem „odwilży” i uznanych za przełom polskiego października otworzyły się przed środowiskami naukowymi nowe możliwości działania. W Uniwersytecie Warszawskim istniał od 1958 r. Instytut Nauk Pedagogicznych, którym kierował profesor Bogdan Suchodolski, będący jednocześnie kierownikiem Katedry Pedagogiki Ogólnej. Znane były przedwojenne prace profesora, zwłaszcza studia nad kulturą, przekonanie, że edukacja to „tworzenie losu człowieka w świecie wartości i kultury”, a także nowatorska propozycja wychowania dla przyszłości (1947, 1959, 1968), mające otwierać szanse dla twórczych inicjatyw człowieka i dla realizacji humanistycznej wizji świata. Ustawa o szkolnictwie wyższym z roku 1958 zapewniła wyższym uczelniom względną autonomię, osłabienie nacisków ideologicznych, otwarcie na świat i szeroki kontakt z zagranicznymi ośrodkami naukowymi. Stanowiło to szczególną szansę dla młodych absolwentów uniwersytetów w zakresie nauk humanistycznych, pojawiły się możliwości uzyskania zagranicznych stypendiów i realizacji studiów podyplomowych na uczelniach Europy Zachodniej i Stanów Zjednoczonych. Stypendium Fundacji Forda otrzymała Irena

Wojnar, asystentka profesora Suchodolskiego, i zrealizowała indywidualny program naukowy w Uniwersytecie Paryskim (Sorbona), uzyskując stopień doktorski na podstawie rozprawy o charakterze interdyscyplinarnym, która ukazała się drukiem w roku 1963 pt. *Esthétique et Pédagogie* (przekłady hiszpański i włoski). Przygotowana już po powrocie do kraju polska rozszerzona wersja tej książki ukazała się w 1964 r. jako *Estetyka i wychowanie* (wyd. 2 1970). W przedmowie do książki francuski promotor profesor Etienne Souriau przypomniał zaniedbania szkolnego wychowania przez sztukę i podejmowane wysiłki w kierunku naprawy tej sytuacji, wciąż jeszcze nader skromne. Na tym tle uznał pracę Ireny Wojnar „za aktywną siłę w nurcie śmiałych poczynań”.

Ukazuje ona – pisal – bardzo wyczerpujący obraz tych wszystkich wysiłków, z dużą przenikliwością podejmuje skuteczną próbę przedstawienia ich syntezy. Wiąże je, gdy idzie o przeszłość nie tak dawną, z kompleksem teorii estetycznych i filozoficznych, które mogą stanowić ich podstawę. Wprowadza ogólne idee przewodnie, które powinny znaleźć wyraz w realizacjach praktycznych. W ten sposób, w pracy pani Wojnar, estetyka i pedagogika odnajdują swój punkt styczny. Estetyka dostarcza myśli przewodnie, ale jej pedagogiczny odpowiednik zawsze stanowi przedmiot dokładnej analizy. Ideą przewodnią, powiedziałbym niemal wyznaniem wiary, które głosi cała ta książka, jest przekonanie o znaczeniu sztuki dla kształtowania człowieka, dla jego wszechstronnego rozwoju, dla wychowania w nim umysłu „otwartego” (Wojnar 1964: 11).

Polska wersja *Estetyki i wychowania* służy jako przewodnik filozoficzno-estetyczny i kulturowy zapoznający człowieka z podstawowymi wartościami kultury i sztuki w życiu osobowym, w aspekcie tradycyjno-współczesnym na tle zagadnienia kultury/kultur, w szerokim rozumieniu artystycznym. Właśnie w tej książce „misja” polskiej teorii wychowania estetycznego odnalazła swój najpełniejszy i najbardziej dojrzały „blask/światło”.

Książka spotkała się w Polsce z dużym zainteresowaniem w środowisku naukowym, towarzyszyła jej wydana w roku 1965 pod redakcją Ireny Wojnar antologia pt. *Wychowanie przez sztukę*, obejmująca podstawowe teksty autorów polskich i obcych na temat związków między sztuką/sztukami a wychowaniem. Tytuł antologii stanowi nawiązanie do znanego i pionierskiego dzieła Herberta Reada *Education through Art*. Na 28 zamieszczonych w antologii tekstów 20 to przekłady. Autorzy to znani i wybitni specjaliści w zakresie estetyki, wychowania estetycznego, różnych dziedzin sztuki (m.in. Herbert Read, Maurice Debesse, Célestin Freinet, Thomas Munro, Étienne Souriau, Luigi Volpicelli). Wśród tekstów napisanych przez autorów polskich specjalne znaczenie ma otwierające całą książkę studium Bogdana Suchodolskiego zatytułowane *Współ-*

czesne problemy wychowania estetycznego. W studium tym (po raz pierwszy ogłoszonym w 1959 r. w „Kwartalniku Pedagogicznym”) wyraźnie wyodrębnione zostały dwie różne, ale także wzajemnie powiązane „strefy działania wychowawczego”, które powinno objąć nowoczesne wychowanie estetyczne. Strefę pierwszą wyznacza kształcenie wrażliwości i kultury estetycznej, umiejętności przeżywania i oceniania sztuki. Strefa druga obejmuje to, „co dzieje się z jednostką ludzką pod wpływem dzieł sztuki i jak sztuka kształtuje całego człowieka” (Suchodolski 1965: 22). Ta strefa działania wychowawczego wyraźnie została już określona jako wychowanie przez sztukę. Wskazane zostały trzy „główne zakresy”, w których szczególnie wielka jest rola sztuki w życiu nowoczesnego człowieka. Zakres pierwszy wyznacza poznawcze znaczenie sztuki (wartość) – różnorodność sytuacji konkretnych, to, co nazwano „dolą człowieczą”. Pokazuje ona człowieka „w perspektywie nas samych”, jak gdyby podobnego do nas, ale też od nas różnego. Sztuka to potężny czynnik porozumienia ludzi, „człowieka z człowiekiem”, dzięki któremu powstaje prawdziwa ludzka wspólnota i tym samym pogłębia się dojrzałość człowieka. Drugi zakres tej „potężnej roli sztuki w życiu nowoczesnego człowieka” wyznacza jej wartość kompensacyjna. Tę wyjątkową rolę sztuki można porównać do snu, który, „wyłączając człowieka z życia”, jest jednym z ważnych czynników gromadzenia sił temu życiu służących. Podobnie sztuka, przenosząc ludzi w świat wyobraźniowy, nie osłabia, ale wzmacnia ich siły życiowe, oddaje ich realnemu światu mądrzejszych, bardziej zrównoważonych, szczęśliwszych. Wiemy, że sztuka współczesna ukazuje szczególnie rozdźwięk między człowiekiem a współtworzonym przez niego światem, a więc wyraża niepokój o jego przyszłość. Ten „trzeci zakres roli sztuki”, która przedstawia świat, w jakim żyjemy, będący przecież dziełem ludzi, przez Suchodolskiego został uznany za bardzo ważny; sztuka sygnalizuje i rejestruje te niepokoje, pobudza do myślenia i szukania rozwiązań. W ten sposób została zarysowana nowa interpretacja wychowawczej roli sztuki oraz – konsekwentnie – nowa koncepcja wychowania estetycznego obejmującego zarówno wychowanie do sztuki, jak i wychowanie przez sztukę.

O wielkim znaczeniu sztuki w życiu i wychowaniu człowieka głęboko przekonany był także Stefan Szuman, słusznie przez Wojnar określany „niekwestionowanym współtwórcą polskiej teorii wychowania estetycznego” (Wojnar 2000: 234). Ważne i aktualne są zwłaszcza jego rozważania poświęcone udostępnianiu, uprzystępnianiu i upowszechnianiu sztuki, które to procesy stanowią „istotne momenty we wszelkich oddziaływaniach w zakresie wychowania estetycznego” (Szuman 1969: 108).

Ta nowa propozycja wychowania związanego z obecnością sztuki zdawała się odpowiadać na uwydatniane wówczas „białe plamy” w edukacji, czyli orientować na zaniebdywane dotąd wewnętrzne bogactwo człowieka, jego uczuć i wyobraźni, zdolności do myślenia osobistego, aktywności twórczej. Powszechnie dawała się odczuć potrzeba edukacji humanistycznej opartej na wartościach kultury, realizowania dzięki wychowaniu swoistej poetyki ludzkiego życia. Sztuka ukazywała się jako bezinteresowny, ale podstawowy „instrument wychowawczy”. Chętnie cytowano zarówno przekonanie Suchodolskiego, że nie tylko wychowanie ma służyć sztuce, ale to właśnie sztuka ma służyć wychowaniu, jak i pogląd Souriau, iż sztuka jako jeden z podstawowych „faktów ludzkich” w równym stopniu wyraża co współtworzy człowieka. Edukacyjne zaufanie do sztuki wiązało się z przekonaniem, że pedagogika jest przede wszystkim nauką o człowieku, zwłaszcza o człowieku integralnym, nie tylko takim, jaki jest, ale nade wszystko takim, jakim być może dzięki harmonijnemu rozwojowi wszystkich aspektów osobowości i bogatego potencjału wrażliwości, wyobraźni i aktywności. Takie przekonanie nie tylko przewyższało jednostronność dotychczasowej edukacji, ale przede wszystkim otwierało ją na alternatywy przyszłości. Kształtowały się nowe strategie edukacyjne oparte zarówno na humanistycznej wizji cywilizacji, jak i na działaniu „klinowym”, czyli wplataniu nowych propozycji w istniejącą rzeczywistość społeczną i edukacyjną. Wychowanie estetyczne wydawało się propozycją szczególnie odkrywczą; wywodząc się bowiem z tradycji europejskiego humanizmu, wyrażało zaufanie do sił ludzkich, nierzadko uśpionych, a wymagających przebudzenia i ocalenia przed jednostronnością cywilizacji współczesnej; otwierała się szansa dla autokreacji ludzkiej osoby i pogłębiania źródeł jej samowiedzy.

Polska teoria wychowania estetycznego była od początku pojmowana w sposób szeroki i ogólnopedagogiczny. Przewyciężone zostało rozumienie wychowania estetycznego jedynie jako kształcenia stosunku ludzi do sztuki i piękna, co tradycyjnie wiązało się z powierzchownym, nierzadko ludycznym ujęciem tego procesu, a także ze społecznym elitaryzmem. Wyodrębniono węższe i szersze rozumienie wychowania estetycznego. Rozumienie węższe określano nieraz jako „wychowanie do sztuki”. Polegało ono na organizowaniu spotkań ludzi ze sztuką, pobudzaniu przeżyć estetycznych i kształceniu estetycznej wrażliwości i kultury. Rozumienie szersze wyrażało się w intencji „wychowania przez sztukę”, czyli oznaczało kształcenie całego człowieka w zakresie moralnym i poznawczym i w zakresie ogólnej stymulacji osobowości dzięki wartościom sztuki. Proponowano koncepcję moralnego wychowania przez sztukę

nie tylko w tradycyjnym ujęciu przekazywania wzorców postępowania, lecz także w pobudzaniu wrażliwości na dramatyzm ludzkiego istnienia; w procesie wychowania intelektualnego przez sztukę uwydatniano zarówno rozszerzenie wiedzy, jak i pogłębianie rozumienia. Szczególną rolę sztuki uwydatniano w zakresie stymulacji osobowości, czyli pobudzania kreatywności, pogłębiania ekspresji i inspirowania wyobraźni człowieka.

Podstawy teorii wychowania estetycznego sformułował Suchodolski, uznając ją za integralną część pedagogiki ogólnej. Zgodnie z tą teorią wychowanie estetyczne to jednocześnie wzbogacanie estetycznej kultury i estetycznej wrażliwości oraz integralny proces rozwijania oraz wzbogacania osobowości człowieka. Lapidarnie oddają to słowa Suchodolskiego, że istotne jest nie tylko to, jak jednostka układa swój stosunek do sztuki, ale także i to, jak sztuka kształtuje całego człowieka. Oddziaływanie sztuki na człowieka wynika zarówno z wrażliwej percepcji wytworów/dzieł sztuki, jak i z własnej pozaprofesjonalnej aktywności artystycznej, dostępnej każdemu człowiekowi. Wychowanie estetyczne jako działanie pedagogiczne polega na organizowaniu wzbogacających „spotkań ze sztuką” i na pobudzaniu aktywności wyzwalającej ekspresję, wyobraźnię i możliwości twórcze, szczególnie istotne w rozwoju dzieci młodszych (tzw. sztuka dziecka), jakkolwiek edukacyjne i wzbogacające działanie sztuki ma istotne znaczenie dla całego toku ludzkiego życia i wykracza poza działania intencjonalno-organizacyjne w kierunku permanentnej samoedukacji.

Dla polskiej teorii wychowania estetycznego zasadnicze znaczenie mają te konstatacje i konkluzje, które zostały przedstawione w pracach Ireny Wojnar. W książce *Estetyka i wychowanie* na szczególną uwagę zasługuje ujęcie wychowania przez sztukę jako kształcenie postawy „otwartego umysłu” (Wojnar 1964). Koncepcja ta była rozwijana i wzbogacana w kolejnych jej publikacjach. W książce zatytułowanej *Perspektywy wychowawcze sztuki* została ujawniona znacząca rola sztuki w kształceniu przeżyć i postaw człowieka, w tym zwłaszcza w intensyfikacji życia psychicznego oraz widzeniu i rozumieniu świata (Wojnar 1966). Znaczenie sztuki jako podstawy samowiedzy i samopoznania zostało przedstawione w książkach *Estetyczna samowiedza człowieka* (Wojnar 1982) i *Sztuka jako „podręcznik życia”* (Wojnar 1984). W książce *Nauczyciel i wychowanie estetyczne* zostały ukazane możliwości takiego zorganizowania pracy szkoły, takiej jej „estetycznej orientacji”, które wyrażałyby się „w przenikaniu sztuki do całokształtu zajęć szkolnych” (Wojnar 1968: 9). W ujęciu Wojnar: „Wychowanie estetyczne w swojej nowoczesnej i dynamicznej treści ma być procesem integracji człowieka, zarówno integracji z rzeczywistością zewnętrzną, otwartą, zmienną i nieustannie przetwarzaną w twórczych procesach działania naukowego,

techniki i sztuki, jak i integracji różnych form ludzkiej działalności, coraz bardziej jednoczącej się w syntezę twórczej pracy i kształcącego wypoczynku” (Wojnar 1966: 246).

Znamienną właściwością przedstawionej we wszystkich tych publikacjach pedagogicznej refleksji o sztuce jest jej interdyscyplinarność. Takie interdyscyplinarne spojrzenie, to znaczy uwzględnienie nie tylko pedagogicznego, lecz także estetycznego, psychologicznego i socjologicznego punktu widzenia na wychowawczą rolę sztuki wyznaczyło także treść i strukturę książki pt. *Teoria wychowania estetycznego. Zarys problematyki* (wydanie pierwsze 1976, wydania zmienione i uzupełnione 1980, 1984, 1995). We wstępie do jej czwartego wydania Irena Wojnar przekonuje, że: „Sztuka zarysowuje się jako zasługujący na uwagę «instrument» kształcenia człowieka, nie tylko w zakresie jego kultury estetycznej, lecz i we wszystkich innych zakresach przeżyć i działań” (Wojnar 1995: 10). Niewątpliwie właśnie w tej książce Ireny Wojnar polska teoria wychowania estetycznego znalazła swój najpełniejszy i najdojrzały wyraz. Nieprzypadkowo także książka ta została uznana za pierwszy na świecie podręcznik wychowania estetycznego.

W polskiej teorii wychowania estetycznego pytania filozofów i estetyków są poszerzane przez bliższe naszym czasom badania socjologów zainteresowanych społeczną genezą i społecznymi funkcjami sztuki. Wiadomo bowiem, że procesy wychowania estetycznego w ich kształcie praktycznym są uzależnione od społecznej sytuacji sztuki i jej upowszechniania. Sztuka, stanowiąc swoisty, także społeczny, „świat” człowieka, wtedy jedynie „przekłada się” na bogactwo jego wnętrza i aktywności, kiedy staje się podstawą zaistnienia osobistego jednostkowego przeżycia estetycznego czy też estetycznego doświadczenia. W ten sposób wspólne pole zainteresowań i dociekań badawczych teorii wychowania estetycznego i estetyki czy socjologii sztuki rozszerza się na psychologię sztuki, która dokonała także znaczących odkryć w zakresie pozaprofesjonalnej artystycznej aktywności ludzi, zwłaszcza w początkowych latach życia. Propozycje stymulacji osobowości w zakresie ekspresji, wyobraźni i aktywności twórczej wymagają szerszego współdziałania z odpowiednimi kierunkami badań psychologicznych.

Interdyscyplinarność teorii wychowania estetycznego wyraża się zarówno w uwydatnieniu roli różnych dyscyplin naukowych, współdziałających w określaniu relacji sztuka–człowiek, jak i w konkretyzacji pedagogicznego znaczenia różnych, w zasadzie wszystkich, dyscyplin artystycznych. W tym sensie rozważania nad teorią wychowania estetycznego/wychowania przez sztukę, odniesione

do sztuki w jej znaczeniu ogólnym, w metaznaczeniu muszą być równoważone przez analizę wychowawczą roli poszczególnych dyscyplin artystycznych. W działalności warszawskiego środowiska wyraziło się to w licznych studiach tematycznych ukazujących zarówno estetyczno-artystyczne, jak i edukacyjne znaczenie poszczególnych dyscyplin artystycznych, zawsze w ich ujęciu podwójnym: dzieła – aktywność.

Studia nad podstawami teoretycznymi, budowanie koncepcji teoretycznej wychowania estetycznego jako struktury problemowej o charakterze interdyscyplinarnym związane są w pracach warszawskiego środowiska z realizacją kierunkowych obszarów estetycznej edukacji, zwłaszcza w zakresie sztuk plastycznych, muzyki, teatru i filmu. Wyraziło się to w przygotowywanych pracach na stopnie naukowe, publikacjach indywidualnych i zbiorowych, a także w działalności dydaktycznej i upowszechnieniowej w środowiskach uniwersyteckich i nauczycielskich. W opracowanych przez warszawskie środowisko naukowe dziedzinowych konkretyzacjach wychowania estetycznego zostały ujawnione te możliwości sztuki, które są znamienne dla różnych jej dziedzin (plastyki, muzyki, teatru i filmu).

W zakresie sztuk plastycznych (**wychowanie plastyczne**) szczególne znaczenie mają prace: Anny Trojanowskiej-Kaczmarzkiej (Trojanowska-Kaczmarzka 1971; Trojanowska 1983), Stefana Kościeleckiego (Kościelecki 1977), Tadeusza Marciniaka (Marciniak 1976), Zofii Krawczyk (Krawczyk 1975) i Heleny Hohensee-Ciszewskiej (Hohensee-Ciszewska 1976).

W zakresie muzyki (**wychowanie muzyczne**) są to prace: Marii Przychodzińskiej-Kaciczak (Przychodzińska-Kaciczak 1969) i Barbary Smoleńskiej-Zielińskiej (Smoleńska-Zielińska 1991).

W zakresie teatru (**wychowanie teatralne**) na uwagę zasługują prace: Henryki Witalewskiej (Witalewska 1983) i Krystyny Milczarek-Pankowskiej (Milczarek-Pankowska 1986).

W zakresie filmu (**wychowania filmowego**) zasadnicze znaczenie mają książki: Henryka Depty (Depta 1975) i Stanisława Morawskiego (Morawski 1977).

Dziedzinowe konkretyzacje wychowania estetycznego to szczególnie wyrazisty przejaw i zarazem mocny dowód pedagogicznej płodności „ogólnej” polskiej teorii wychowania estetycznego. Dla tej teorii szczególnie ważna okazała się konstatacja Ernsta Gombricha, który zauważył, że pojęcie sztuki jest w istocie metapojęciem, bo coś takiego jak „sztuka” po prostu nie istnieje. Istnieją jedynie konkretne dzieła i konkretni artyści, uprawiający określone dziedziny sztuki. Wynika z tego, że wychowanie przez sztukę może się realizować wyłącz-

nie przez poszczególne dyscypliny artystyczne, to jest jako wychowanie plastyczne, muzyczne, literackie czy filmowe. Nowe, przez warszawskie środowisko wypracowane ujęcia tych dziedzin wychowania estetycznego wyraźnie zostały określone przez te założenia i ten kierunek myślenia, który wyznacza „ogólną” teorię wychowania estetycznego. Także w tych dziedzinowych konkretyzacjach wskazano nie tylko na wychowanie do poszczególnych dziedzin sztuki, lecz także na wychowanie przez te dziedziny.

W tych dziedzinowych konkretyzacjach wychowania estetycznego uwzględniono także dwoistą rolę poszczególnych dziedzin sztuki, zarówno to, że wywołują ludzkie doznania estetyczne, jak i to, że pobudzają – zwłaszcza plastyka i muzyka – własną ekspresję artystyczną.

Polska teoria wychowania estetycznego okazała się na tyle intelektualnie nośna i pedagogicznie płodna, że wprowadzono ją do programu uniwersyteckich studiów pedagogicznych. Przygotowany przez warszawską szkołę wychowania estetycznego i zrealizowany po raz pierwszy w roku akademickim 1966/67 na studiach pedagogicznych w Uniwersytecie Warszawskim nowatorski i bezprecedensowy program przedmiotu (wykład i proseminarium) pod nazwą *Teoria Wychowania Estetycznego* z czasem został uwzględniony w studiach pedagogicznych w całym kraju. Z myślą o realizacji tego przedmiotu powstała wymieniona już książka – podręcznik Wojnar *Teoria wychowania estetycznego*. Pod redakcją Wojnar została przygotowana także antologia tekstów z zakresu wychowania estetycznego *Teoria wychowania estetycznego. Autorzy polscy* (1994). Przez zespół uniwersytecki opracowany został również i od początku lat 70. ubiegłego wieku na studiach pedagogicznych był realizowany program przedmiotu pod nazwą *Wstęp do wiedzy o sztuce*. Przygotowany został dwutomowy skrypt do tego przedmiotu o takim samym tytule (1980, 1984). Być może jednak najdobitniej o pedagogicznej płodności polskiej teorii wychowania estetycznego świadczy to, że znalazła ona praktyczne przełożenie na szkolne programy wychowania plastycznego i muzycznego. Nie tylko założenia, lecz także treści tych programów wyraźnie tą teorią zostały wyznaczone. Programy te obejmują zarówno zagadnienia wychowania przez sztukę, jak i wychowania do sztuki, zarówno percepcję sztuki, jak i własną aktywność twórczą. Z komisjami programowymi resortu oświaty zespół współpracował w zakresie wychowania plastycznego i wychowania muzycznego, a także kształcenia kulturalnego, zwłaszcza w ramach przedmiotu „Język polski” w szkołach podstawowych i średnich.

W latach 1984–1985 na zlecenie Ministerstwa Kultury i Sztuki, przy współudziale Ministerstwa Oświaty i Komitetu ds. Radiofonii, została przygotowana

ekspertyza pt. *Wychowanie estetyczne młodego pokolenia. Koncepcja – stan – potrzeby* oraz *Program wychowania estetycznego*. Stało się to podstawą zbiorowej publikacji pod redakcją Ireny Wojnar i Wiesławy Pielasińskiej pt. *Wychowanie estetyczne młodego pokolenia. Polska koncepcja i doświadczenia* (1990).

Zespół współpracował z uczelniami, instytucjami i organizacjami w Polsce i za granicą. Na szczególną uwagę zasługuje powołana w roku 1964 i wciąż działająca Galeria i Ośrodek Plastycznej Twórczości Dziecka w Toruniu, inspirowana hasłem: *otwarte oczy dla otwartego umysłu*. Trwałe znaczenie ma także współpraca z INSEA (International Society for Education through Art), organizacją pozarządową afiliowaną przez UNESCO, powołaną z inicjatywy Herberta Reada. Irena Wojnar była przez wiele lat członkiem władz tej organizacji, a w latach 1988–1991 jej wiceprzewodniczącą (z wyboru).

Szczególnym osiągnięciem warszawskiego środowiska naukowego są zrealizowane w latach 1964–1978 we współpracy ze Związkiem Nauczycielstwa Polskiego wakacyjne kursy wychowania estetycznego dla nauczycieli z całej Polski. Ich koncepcję każdorazowo opracowywała oraz naukowe kierownictwo nad nimi sprawowała Irena Wojnar. Zgodnie z nazwą tych kursów oraz w duchu polskiej koncepcji wychowania estetycznego ich ideą przewodnią oraz celem było kształcenie wrażliwości i kultury estetycznej nauczycieli, nie tylko artystycznych specjalności. Tradycyjnie każdy kurs inaugurował wykład Bogdana Suchodolskiego. Wykładali m.in. profesorowie: Władysław Tatarkiewicz, Maria Gołaszewska, Zofia Lissa, Romana Miller, Bolesław W. Lewicki, Maria Straszewska, Włodzimierz Hodys, Zdzisław Libera, Władysław Lam, Ryszard Wroczyński, Kazimierz Żygulski. Zajęcia seminaryjne prowadzili członkowie i współpracownicy Zespołu Wychowania Estetycznego w Uniwersytecie Warszawskim. Byli wśród nich i ci, którzy – jak miało to się już niedługo okazać – stworzyli oryginalne koncepcje wychowania plastycznego (Anna Trojanowska-Kaczmarska, Stefan Kościelecki, Tadeusz Marciniak), wychowania muzycznego (Maria Przychodzińska-Kaciczak, wychowania teatralnego (Henryka Witalewska) oraz wychowania filmowego (Henryk Depta). Obok wykładów i seminariów program każdego kursu obejmował także uczestnictwo w spektaklach teatralnych, koncertach, projekcjach filmowych oraz wspólne oglądanie wystaw plastycznych i ekspozycji muzealnych. Te bezpośrednie kontakty ze sztuką służyły bardziej otwartej jej percepcji, przewyciężającej utarte schematy i stereotypy. Jak zauważyła Wojnar: „Sztuka – fakt ludzki, sztuka, potwierdzenie twórczych możliwości człowieka, stawiała się w naszym działaniu podstawą ogólnego kształcenia nauczycieli, wszystkich nauczycieli a nie tylko tych, którzy uczą przedmiotów artystyczno-humanistycznych” (Wojnar, Witalewska, Lipowski 2009: 10).

Zgodnie z polską interdyscyplinarną koncepcją wychowania estetycznego charakterystyczną właściwością wszystkich podejmowanych działań praktycznych jest to, że wyznacza je zasada integracji. Takie zintegrowane działania charakteryzują zarówno współpracę różnych instytucji, jak i organizowanie różnorodnych sytuacji, w których jednostka ludzka spotyka się z wartościami sztuki, a także nowe wartości tworzy. Jest to – z jednej strony – integracja treści, to znaczy taka organizacja procesu wychowania estetycznego, która zakłada wielorakie rozwiązania o charakterze korelacji problemowej, a w szkole – międzyprzedmiotowej. Z drugiej strony konieczna jest realizacja integracji strukturalno-organizacyjnej, to znaczy wiązanie pracy instytucji edukacyjnych, od przedszkola po uczelnię wyższą, z działalnością placówek i instytucji kulturalnych (muzea, biblioteki, domy kultury), a także środków masowego przekazu. Różne formy i propozycje takiej integracji zostały przedstawione w przygotowanych przez zespół dwóch publikacjach zbiorowych (*W kręgu wychowania przez sztukę* 1974, *Integracja wychowania estetycznego w teorii i praktyce* 1975).

Na postawione pytanie: – Edukacja estetyczna, zmierzch czy szansa? – Irena Wojnar odpowiada: „Powiedziano słusznie, że w naszych czasach wychowanie estetyczne stało się sprawą absurdalną ale kluczową. Absurdalną na tle natarczywej obecności konsumpcyjnej i egoistycznej filozofii życia, kluczową – jeżeli pragniemy bronić humanistycznego człowieczeństwa i wysublimowanej «tkanki ludzkiej», określonej przez tradycję «Paideii»” (Wojnar 2000: 171–172). Autorka stwierdza, że ta kluczowa rola wychowania estetycznego nie tylko nie ulega osłabieniu, ale przeciwnie, uzyskuje nowy „horyzont obowiązków”. Mimo zmieniających się warunków życia podstawowe intencje i konkluzje polskiej propozycji wychowania estetycznego – zarówno jako koncepcji teoretycznej, jak i jako procesu pedagogicznego – pozostają te same, ich gwarantem jest bowiem odpowiedniość między wartościami sztuki i wartościami człowieka. Można nawet powiedzieć, że te intencje i konkluzje stają się tym bardziej aktualne i ważne, im bardziej wartości zostają zagrożone przez nieprzyjazną humanistycznemu człowieczeństwu rzeczywistość. Współczesnemu wychowaniu estetycznemu nowe obowiązki wyznaczają z jednej strony – w globalnej skali, w globalnym kontekście wielości i dialogu kultur – dostrzeżona sytuacja sztuki oraz – z drugiej strony – dwie istotne i zupełnie nowe kategorie edukacyjne: pierwsza z nich to kompleksowość kierująca ku uwarunkowaniom i funkcjom w skali globalnej, druga zaś to intencja mikropedagogiki nawiązującej do ruchów personalistycznych, orientacji humanistycznej, propozycja edukacji jako permanentnego samokształcenia i samorozwoju każdej ludzkiej jednostki. „Tak ujęta edukacja estetyczna

– stwierdza Irena Wojnar – nabiera w ten sposób szerszego charakteru nie tylko w perspektywie pluralizmu kulturowego, ale także w kontekście zobowiązań etycznych i społecznych. Obowiązki tej edukacji wydają się dziś znacznie rozszerzone, ulegają niejako przeniesieniu z działań wobec jednostki na działania wobec świata, w jakim ta jednostka żyje” (Wojnar 2000: 174). Wtedy wychowanie estetyczne, niezależnie od terminów, za pomocą których jest ono określane, nie przestaje być ani „wychowaniem dla przyszłości” (Bogdan Suchodolski), ani działaniem na rzecz „ocalenia” świata i człowieka (Herbert Read). Tak pojęte wychowanie estetyczne, uznane przez UNESCO za istotną część „edukacji do kultury”, w tym tzw. kultury w ludziach, zasługuje zarówno na szczególną uwagę i zainteresowanie teoretyków, jak i na wrażliwe i nowatorskie rozwiązania praktyczne.

Bibliografia

- Depta H. 1975. *Film i wychowanie*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Hohensee-Ciszewska H. 1976. *Podstawy wiedzy o sztukach plastycznych*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Integracja wychowania estetycznego w teorii i praktyce*. 1975. Red. I. Wojnar, Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Kościelecki S. 1977. *Współczesna koncepcja wychowania plastycznego*, PWN, Warszawa.
- Krawczyk Z. 1975. *Wprowadzenie do kultury plastycznej. Kształtowanie percepcji*, PWN, Warszawa.
- Malicka M., Depta H. 2004. *35 lat działalności Zakładu/Pracowni Teorii Wychowania Estetycznego*, [w:] *Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Warszawskiego. Jubileusz pięćdziesięciolecia*, red. J. Kamińska, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Marciniak T. 1976. *Problemy wychowania plastycznego*, Nasza Księgarnia, Warszawa.
- Milczarek-Pankowska K. 1986. *Współczesny teatr poszukujący*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Morawski S. 1977. *Kultura filmowa młodzieży*, Centralny Ośrodek Metodyki Upowszechniana Kultury, Warszawa.
- Przychodzińska-Kaciczak M. 1969. *Muzyka i wychowanie*, Nasza Księgarnia, Warszawa.
- Smoleńska-Zielińska B. 1991. *Przeżycie estetyczne muzyki*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Suchodolski B. 1947, 1959, 1968. *Wychowanie dla przyszłości*, wyd. 1, Wydawnictwo Książnica Polska, Warszawa, wyd. 2, PWN, Warszawa, wyd. 3 zmienione, PWN, Warszawa.
- Suchodolski B. 1965. *Współczesne problemy wychowania estetycznego*, [w:] *Wychowanie przez sztukę*, wyd., wstęp, red. I. Wojnar, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa.

- Szuman S. 1969. *O sztuce i wychowaniu estetycznym*, wyd. 2, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa.
- Teoria wychowania estetycznego. Autorzy polscy*. 1994. Wybór tekstów dla studentów pedagogiki pod red. I. Wojnar, Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny, Warszawa.
- Trojanowska A. 1983, 1988. *Dziecko i plastyka*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Trojanowska-Kaczmarek A. 1971. *Dziecko i twórczość*, Ossolineum, Wrocław.
- W kręgu wychowania przez sztukę*. 1974. Red. I. Wojnar, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Witalewska H. 1983. *Teatr i człowiek współczesny*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Wojnar I. 1964, 1970. *Estetyka i wychowanie*, PWN, Warszawa.
- Wojnar I. 1966. *Perspektywy wychowawcze sztuki*, Nasza Księgarnia, Warszawa.
- Wojnar I. 1968. *Nauczyciel i wychowanie estetyczne*, PZWS, Warszawa.
- Wojnar I. 1982. *Estetyczna samowiedza człowieka*, PWN, Warszawa.
- Wojnar I. 1984. *Sztuka jako „podręcznik życia”*, Nasza Księgarnia, Warszawa.
- Wojnar I. 1976, 1980, 1984, 1995. *Teoria wychowania estetycznego. Zarys problematyki*, wyd. 1, PWN, Warszawa, wyd. 2 zmienione, PWN, Warszawa, wyd. 3, PWN, Warszawa, wyd. 4, Wydawnictwo „Żak”, Warszawa.
- Wojnar I. 2000. *Humanistyczne intencje edukacji*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- Wojnar I., Witalewska H., Lipowski M.Ł. 2009. *O humanistyczną wrażliwość nauczycieli. Przesłanie i przypomnienia*, Związek Nauczycielstwa Polskiego, Warszawa.
- Wstęp do wiedzy o sztuce*. 1980, 1984. Wybór tekstów dla studentów pedagogiki pod red. I. Wojnar, t. 1–2, Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny, Warszawa.
- Wychowanie estetyczne młodego pokolenia. Polska koncepcja i doświadczenia*. 1990. Red. I. Wojnar, W. Pielasińska, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Wychowanie przez sztukę*. 1965. Wyb., wstęp, red. I. Wojnar, PZWS, Warszawa.